Varga Balázs

Az 1921. évi nyugat-magyarországi felkelés a korabeli országos sajtóban

A téma aktualitása, előzményei

A 2020. és 2021. esztendő során hazánk számos olyan, egymással szervesen összefüggő, egymásból következő történelmi esemény centenáriumi évfordulójára emlékezett, amelyek alapjaiban meghatározták a modern kori Magyarország határait, befolyásolták területi integritását és hatottak a nemzeti identitás kifejeződésére és erősödésére.

Az 1920. június 4-én aláírt trianoni békeszerződés, valamint az 1921. december 14. és 16. között, Sopron és környékén megvalósult népszavazás a történelemtudomány által alaposan feldolgozott és a közvélemény számára is relatíve jól ismert. Időben a két esemény között –1921. augusztus végétől október közepéig – lezajlott nyugat-magyarországi felkelés viszont – hatásához és következményeihez képest indokolatlanul – fehér folt a laikusok számára, és a történész szakma is csak az utóbbi időben fedezte fel újra magának. A hosszú időn át tartó „hallgatás" oka jórészt a történések ellentmondásos megítélésben keresendő.

Előzményként – és a témához szorosan kapcsolva – lényeges rögzíteni, hogy az 1. világháború utolsó napjaira a vesztes Osztrák–Magyar Monarchia, a korábbi soknemzetiségű birodalom teljesen szét-

Balázs Varga

Die Darstellung des westungarischen Aufstandes in der zeitgenössischen nationalen Presse

Die Aktualität und die Vorgeschichte des Themas

2020 und 2021 gedachte unser Land dem 100-Jahre-Jubiläum mehrerer eng miteinander verbundener historischer Ereignisse, die die Grenzen des modernen Ungarns grundlegend bestimmten, seine territoriale Integrität beeinflussten und sich auf den Ausdruck und die Stärkung der nationalen Identität auswirkten.

Der am 4. Juni 1920 unterzeichnete Friedensvertrag von Trianon sowie die Volksabstimmung in Sopron und Umgebung zwischen dem 14. und 16. Dezember 1921 sind in der Geschichtswissenschaft gut erforscht und in der Öffentlichkeit gut bekannt. Der zwischen diesen zwei Ereignissen, Ende August bis Mitte Oktober 1921, stattgefundene westungarische Aufstand ist – im Hinblick auf seine Auswirkungen und Folgen – ungerechtfertigt ein weißer Fleck für Nichthistoriker*innen, aber auch Geschichtsforscher*innen begannen erst in letzter Zeit das Thema für sich zu entdecken. Dieses lange „Schweigen" kann in erster Linie auf die widersprüchliche Beurteilung der Ereignisse zurückgeführt werden.

Als Vorgeschichte dazu – und im engen Zusammenhang mit dem Thema – ist es wichtig festzuhalten, dass der besiegte Vielvölkerstaat Österreich–Ungarn in den letz-

hullott. Az újonnan született államok között több esetben komoly viták támadtak egyes területek hovatartozását illetően. Az osztrák államtanács nem sokkal a Nagy Háború befejezését követően – 1918. november 17-én – etnikai elvekre hivatkozva bejelentette igényét a többségében németek lakta, de jelentős horvát és magyar kisebbséggel rendelkező Nyugat-Magyarországra, beleértve Sopron városát is. A győztes antant hatalmak 1919. szeptember 10-én, az Ausztriával megkötött saint-germaini békeszerződésben jóváhagyták az osztrák területi követeléseket. Ezt követően a trianoni békeszerződésben megerősítették az egykori Moson, Sopron és Vas vármegyék nyugati részének, közel 4000 km² területnek nyugati szomszédunkhoz történő csatolását. Az így létrejött új tartomány Burgenland néven már 1921. január 25-től formálisan Ausztriához tartozott. Hivatalosan 1922. január 1-jével lett az osztrák állam része. A két esemény közötti hónapokban azonban a szerződés(ek) megváltoztatásáért harcok kezdődtek.

A korai Horthy-korszak sajtója

A különböző sajtóorgánumok termékei minden korszakban fontos és értékes forrást jelentenek a történelemtudomány képviselői számára. Az egyes cikkek, beszámolók, tudósítások rendszerint az azokat közlő lapok értékrendjét, ideológiáját, a mögöttük álló érdekcsoportok szándékait, nézeteit képviselik, így elemzésük, értelmezésük során minden esetben szükséges forráskritikát alkalmazni. Annak érdekében, hogy a korszak újságjainak az osztrák–magyar viszonnyal, valamint konkrétabban a nyugat-magyarországi felkeléssel, annak előzményeivel és következményeivel kapcsolatban

ten Tagen des Ersten Weltkriegs zerfallen war. Zwischen den neu entstandenen Staaten sind mehrmals ernsthafte Streitigkeiten über die Zugehörigkeit bestimmter Gebiete ausgebrochen. Der österreichische Staatsrat hat wenig später nach dem Ende des Ersten Weltkrieges, am 17. November 1918 einen Anspruch auf Westungarn einschließlich Sopron, das mehrheitlich von Deutschen, aber auch einer bedeutenden kroatischen und ungarischen Minderheit bewohnt wurde, erhoben. Am 10. September 1919 bewilligten die siegreichen Entente-Mächte die österreichischen Gebietsforderungen im Rahmen des mit Österreich abgeschlossenen Friedensvertrags von Saint Germain. Daran anschließend wurde die Abtretung des etwa 4000 km² großen westlichen Teils der ehemaligen Komitate Moson, Sopron und Vas an das Nachbarland im Friedensvertrag von Trianon bekräftigt. Das so entstandene Bundesland gehörte unter dem Namen Burgenland bereits ab dem 25. Januar 1921 zu Österreich. Offiziell wurde es am 1. Januar 1922 Teil des österreichischen Bundesstaates. In den Monaten zwischen den zwei Ereignissen brachen Kämpfe zur Änderung des Vertrages / der Verträge aus.

Die Presse der frühen Horthy-Ära

Die verschiedenen Presseprodukte gelten zu jeder Zeit als wichtige und wertvolle Quellen für die Vertreter*innen der Geschichtswissenschaft. Die einzelnen Artikel, Berichte und Reportagen spiegeln in der Regel die Werteordnung und die Ideologie der veröffentlichenden Zeitungen sowie der hinter ihnen stehenden Interessengruppen wider, darum ist es in jedem Fall erforderlich, eine Quellenkritik anzuwenden. Um die Einstellung der Zeitungen aus jener

VASI SZEMLE | 2022. SONDERHEFT | **BORDER(HI)STORIES**

tos beállítódását megértsük, röviden fel kell vázolni a kiépülő Horthy-rendszer sajtópolitikájának főbb alapelveit, kereteit.

Magyarországon az 1919 és 1944 közötti időszakban – ahogy a tárgyalt esztendőben – a sajtó nem – vagy árnyaltabban fogalmazva: nem teljesen – volt szabad. A mindennapokhoz tartozott a lapok betiltása, és léteztek olyan tabutémák, amelyek – finoman szólva – a nem ildomos kategóriát merítették ki. Az esetek jó részében a hivatalos cenzúrának azonban nem kellett tevékenységét gyakorolnia, hiszen az orgánumok, az újságírók érzékelték a határokat, tudták, hogy ideológiai hátterükkel, kormányközeli vagy ellenzéki voltukkal meddig szabad elmenniük az egyes kérdések kapcsán, így tulajdonképpen öncenzúrát eszközöltek.

A két világháború közti időszakban az 1914. évi sajtótörvényt 1938-ig rendeletekkel írták felül, amelyekben korlátozták a törvényben biztosított sajtószabadságot. Az 1. világháborút megelőzően bárki alapíthatott újságot, 1919-től azonban új politikai tartalmú időszaki sajtótermék útnak indítását a miniszterelnökség engedélyéhez kötötték. A legfontosabb feltételnek az számított, hogy az alapítók az újság nemzeti irányát kellőképpen biztosítsák. A Horthy-korszakban a mindenkori belügyminiszter jogkörébe tartozott egy adott lap megjelenését örökre vagy egy meghatározott időszakra betiltani. A sajtószabályozást 25 esztendőn keresztül meghatározta az 1921 tavaszán elfogadott Rend- vagy Államvédelmi Törvény, amely a társadalmi rend felforgatására irányuló szervezkedés mellett büntette az ezt célzó beszédeket, írásokat, énekeket és képeket is. 1921 és 1931 között közel 50-re tehető a végleg vagy ideiglenes jelleggel betiltott lapok száma. A „konszolidált" időszakban átlagosan 20–22 orgánum

Epoche zu den österreichisch–ungarischen Beziehungen und insbesondere dem westungarischen Aufstand bzw. zu dessen Vorgeschichte und Folgen verstehen zu können, ist es erforderlich, die wichtigsten Grundsätze und Rahmenbedingungen der Pressepolitik des sich herausbildenden Horthy-Regimes darzustellen.

Genauso wie im fraglichen Jahr war die Presse im Zeitraum zwischen 1919 und 1944 nicht – oder differenzierter formuliert: nicht ganz – frei. Die Schließung von Zeitungen gehörte zum Alltag und es gab Tabuthemen, die – milde gesagt – in die Kategorie „unangebracht" gehörten. In den meisten Fällen musste jedoch die Zensur von ihrer Tätigkeit nicht einmal Gebrauch machen, weil die Presseorgane bzw. die Journalisten ihre Grenzen kannten: sie wussten genau, wie weit sie bei ihrem ideologischen Hintergrund als regierungsnahe bzw. oppositionelle Akteure bezüglich einzelner Fragen gehen konnten und wendeten damit eigentlich Selbstzensur an.

In der Zwischenkriegszeit wurde das Pressegesetz von 1914 bis 1938 durch Verordnungen, die die Pressefreiheit einschränkten, außer Kraft gesetzt. Vor dem Ersten Weltkrieg war jeder berechtigt, eine Zeitung zu gründen, aber ab 1919 war die Einführung eines periodischen Presseprodukts mit politischem Inhalt an die Genehmigung des Amtes des Ministerpräsidenten gebunden. Als Grundbedingung galt, dass die nationale Richtung der Zeitung durch die Gründer entsprechend gewährleistet wird. In der Horthy-Ära war der Innenminister befugt, das Erscheinen einer Zeitung für immer oder eine bestimmte Zeit einzustellen. Die Presseregelung war 25 Jahre lang durch das im Frühling 1921 verabschiedete Polizei- und Staatschutzgesetz bestimmt, das neben dem Zusam-

jelent meg napi rendszerességgel. Az újságok nagyobb része – fele–kétharmada – természetszerűleg a kormánypárti vagy kormánytámogató oldalhoz tartozott.

Ezzel együtt vagy ennek ellenére sokféle érték- és nézetrendszer, világkép jelent meg az időszak napilapjaiban, folyóirataiban. Bizonyítja ezt az is, hogy az elemzésbe több, egymástól kisebb–nagyobb mértékben eltérő eszmerendszer orgánumait tudtuk bevonni. Ezek az alábbiak: „Pesti Napló" (polgári liberális), „Uj Nemzedék" (katolikus keresztény), „Pesti Hírlap" (mérsékelten konzervatív), „Budapesti Hírlap" (konzervatív), „Az Ujság" (konzervatív liberális), „Magyarság" (szélsőjobboldali) és a „Népszava" (szociáldemokrata).

A fenti lapok cikkei, tudósításai és beszámolói alapján a nyugat-magyarországi felkelés eseményeit, azok értelmezését, megítélését az első ágfalvi csatától kezdve a velencei kongresszusig mutatjuk be.

A nyugat-magyarországi felkelés katonai eseményei. A pinkafői összecsapás és első ágfalvai csata

Már 1919 áprilisában megkezdődött egy önkéntesekből álló magyar felkelő alakulat szervezése Héjjas Iván (1890–1950) és Prónay Pál (1890–1950) katonatisztek, valamint Ostenburg-Moravek Gyula (1890–1950) csendőrparancsnok vezetésével. A Rongyos Gárdának is nevezett irreguláris fegyveres csoportba leszerelt katonák, földművesek, egyetemisták és vasutasok jelentkeztek a legnagyobb számban. Fő céljuknak Sopron és környéke, azaz Nyugat-Magyarország megőrzését tekintették.

A magyar kormány Trianont követően diplomáciai úton próbálta az Ausztriának

menschluss zum Umsturz der gesellschaftlichen Ordnung auch für diesbezügliche Reden, Schriftstücke, Lieder und Bilder eine Sanktion vorsah. Zwischen 1921 und 1931 lag die Zahl der für immer oder eine bestimmte Zeit geschlossenen Zeitungen bei 50. Im Zeitraum der gesellschaftlichen Konsolidierung sind durchschnittlich täglich 20–22 Presseorgane erschienen. Der Großteil – die Hälfte bzw. zwei Drittel – der Zeitungen gehörte natürlich zur regierungsfreundlichen oder regierungsunterstützenden Seite.

Dennoch oder trotzdem waren in den Tageszeitungen und Zeitschriften des Zeitraums zahlreiche Werte und Anschauungen, Weltbilder präsent. Dies wird auch durch die Tatsache belegt, dass wir die Pressorgane mehrerer voneinander mehr oder weniger abweichenden Ideensysteme in unsere Untersuchung einbeziehen konnten. Diese sind: „Pesti Napló" (bürgerlich–liberal), „Uj Nemzedék" (katholisch–christlich), „Pesti Hírlap" (mäßig konservativ), „Budapesti Hírlap" (konservativ), „Az Ujság" (konservativ–liberal), „Magyarság" (rechtsextrem) und „Népszava" (sozialdemokratisch).

Beginnend mit der ersten Schlacht von Agendorf bis zur Konferenz von Venedig werden die Ereignisse des westungarischen Aufstandes sowie deren Deutung und Beurteilung aufgrund der Artikel und Berichterstattungen dieser Zeitungen nachstehend dargestellt.

Die militärischen Ereignisse im westungarischen Aufstand. Der Zusammenstoß von Pinkafeld und die erste Schlacht von Agendorf

Bereits im April 1919 begann die Organisation einer ungarischen aufständischen Trup-

VASI SZEMLE | 2022. SONDERHEFT | **BORDER(HI)STORIES**

ítélt területeket teljes egészében vagy részben megtartani. Kétoldalú tárgyalásokat kezdeményezett, mindig egyre több területi és gazdasági kedvezményt adva. A javaslatokat azonban az osztrák kormányzat – elsősorban Ausztria parlamentje – rendre visszautasította.

1921. augusztus 28-án lőfegyverrel és géppuskákkal felszerelt osztrák csendőralakulatok lépték át a történelmi nyugati határt, hogy érvényt szerezzenek a saint-germaini szerződés területi rendelkezésének, és átvegyék az uralmat a nekik ítélt Nyugat-Magyarország felett. Ágfalvánál azonban a Francia Kiss Mihály (1890–1950), Kaszala Károly (1890–1950) és Maderspach Viktor (1890–1950) vezette felkelők tüzet nyitottak a bevonuló osztrák csendőrségre, és megakadályozták a terület birtokbavételét. Az ütközet során a magyar szabadcsapatok Robert Davyt (1867–1924), az újonnan megalkotott Burgenland tartomány kormánybiztosát is elfogták. Ez volt az első ágfalvi csata, amely a másfél hónapig tartó felkelés kezdetét jelentette. Ezzel egy időben egy másik összecsapás is zajlott a Vas vármegyei Pinkafőnél (ma: Pinkafeld, Ausztria). A magyar kormány hivatalosan nem támogatta a szabadcsapatokat, de a felkelés leverésére sem tett semmit.

A történtekről a korabeli orgánumok 2 nappal később, augusztus 30-án, kedden számoltak be, mivel hétfőn nem jelentek meg országos lapok. Többek között a konzervatív liberális „Az Ujság" és a mérsékelten konzervatív „Pesti Hírlap" diadalittas hangvételben és retorikával a címlapján, míg a visszafogottabb „Népszava" a második oldalon írt az eseményekről.

„Az Ujság" „Ellenáll Nyugat-Magyarország" címmel közölte cikkét, amelyben nem megerősített információk alapján arról számoltak be, hogy *„augusztus hó 28-án dél-*

pe aus Freiwilligen unter der Leitung der Offiziere Iván Héjjas (1890–1950) und Pál Prónay (1874–1946) sowie des Gendarmerie-Kommandanten Gyula Ostenburg-Moravek (1884–1944). Für die auch als „Lumpengarde" [„Rongyos Gárda"] genannte bewaffnete Gruppe meldeten sich zum Großteil abgerüstete Soldaten, Landwirte, Universitätsstudenten und Eisenbahner. Ihr Hauptziel war die Erhaltung von Sopron und Umgebung, d.h. von Westungarn.

Nach dem Abschluss des Friedensvertrages von Trianon versuchte die ungarische Regierung die Österreich zugesprochenen Gebiete ganz oder teilweise auf diplomatischem Wege zu erhalten. Unter Zusage der Gewährung von immer größeren territorialen und wirtschaftlichen Zugeständnissen veranlasste sie bilaterale Verhandlungen. Diese Vorschläge wurden jedoch von der österreichischen Regierung – insbesondere vom österreichischen Parlament – ständig abgelehnt.

Am 28. August 1921 überquerten mit Schussgewähren und Maschinengewehren ausgerüstete österreichische Gendarmerie-Einheiten die historische Westgrenze, um den territorialen Verfügungen des Vertrags von Saint-Germain Geltung zu verschaffen und die Herrschaft im ihnen zugesprochenen Westungarn zu übernehmen. Aber die von Mihály Francia Kiss (1887–1957), Károly Kaszala (1894–1932) und Viktor Maderspach (1875–1941) geführten Aufständischen eröffneten Feuer auf die einmarschierende österreichische Gendarmerie und verhinderten die Inbesitznahme des Gebiets. Die ungarischen Freischärlergruppen nahmen während des Zusammenstoßes auch Robert Davy (1867–1924), den Landesverwalter des neu gegründeten Bundeslandes Burgenland, gefangen. Das war die erste Schlacht von Agendorf, die den Beginn des anderthalb

után Pinkafőről és környékéről komolyabb jellegű összeütközések híre érkezik. Miután a magyar csapatok és közigazgatási hatóságok kiürítették Pinkafőt, a községbe osztrák csendőrség akart bevonulni. A községbeli lakosság a bevonulásra fegyveresen ellenállott, miközben kölcsönös lövöldözésre került sor..." (Az Ujság, 1921. aug. 30. 1. p.) Az összecsapás eredményeképpen „*a községbeliek a benyomuló osztrák csendőrséget és kommunistákat a városból, valamint annak határából elkergették. Az osztrákok eltávozása után a községben ismét helyreállott a nyugalom ...*" (Uo.) A beszámoló a magyar kormány mentegetőző álláspontját is közreadta, amelyben a vezetés próbált elhatárolódni a történtektől, azokat kizárólagosan a helyi lakosság spontán fellépésének tudta be. Úgy nyilatkoztak, hogy a kormány „*a trianoni békeszerződést végrehajtja, s Nyugat-Magyarország Ausztria által történendő megszállása miatt nem áll ellen ...*" (Uo.) A cikk szerint a pinkafői összecsapás nem tartozott az egyedi esetek közé, és számos más településen is előfordultak különböző incidensek, csetepaték a helyi lakosok és az osztrák csendőrség között. Utóbbi több helyen meghátrálásra kényszerült. A lap – érdekes módon – az ágfalvi csatáról nem tudósított.

A „Pesti Hírlap" már a Simon Vilmos által írt vezércikk főcímében – „Sopron örömnapjai" – érzékeltette a történtekhez fűződő viszonyulását. (PH, 1921. aug. 30. 1. p.) Az orgánum rendkívül bőséges terjedelemben – összesen négy oldalon át – tárgyalta különböző cikkekben, tudósításokban, publicisztikákban a nyugat-magyarországi helyzetet. Az írásokban rendszerint az osztrákokat és az antantot hibáztatták a kialakult krízisért, és megértő hangot ütöttek meg Nyugat-Magyarország ellenálló lakosságával kapcsolatban. Cso-

Monate dauernden Aufstandes bedeutete. Gleichzeitig damit fand auch ein anderer Zusammenstoß in Pinkafő im Komitat Vas (im heutigen Pinkafeld) statt. Die ungarische Regierung unterstützte offiziell die Freischärlergruppen nicht, tat aber auch für die Niederschlagung des Aufstands nichts.

Über die Ereignisse berichteten die zeitgenössischen Presseorgane zwei Tage später, am Dienstag, den 30. August, da montags die nationalen Zeitungen nicht erschienen sind. Unter anderem berichteten die konservativ-liberale „Az Ujság" und die mäßig konservative „Pesti Hírlap" im triumphierenden Ton und mit siegestrunkener Rhetorik auf der Titelseite, während die zurückhaltendere „Népszava" auf Seite 2 über die Ereignisse schrieb.

Die „Az Ujság" veröffentliche ihren Artikel unter dem Titel „Westungarn leistet Widerstand" und berichtete aufgrund unbestätigter Informationen darüber, „*dass am Nachmittag des 28. Augusts die Nachricht über ernstere Zusammenstöße in Pinkafeld und Umgebung gekommen war. Nachdem Pinkafeld durch ungarische Truppen und die Verwaltungsbehörden geräumt war, wollte die österreichische Gendarmerie in die Ortschaft einmarschieren. Gegen den Einmarsch leisteten die Dorfbewohner bewaffneten Widerstand, wobei es zu gegenseitigen Schießereien kam...*" (Az Ujság, 1921. aug. 30. 1. p.) Als Ergebnis des Zusammenstoßes „*jagten die Dorfbewohner die einrückende österreichische Gendarmerie und die Kommunisten aus der Stadt sowie deren Umgebung weg. Nach dem Weggang der Österreicher war die Ruhe in der Ortschaft wiederhergestellt. ...*" (ebendort) Die Berichterstattung gab auch die sich rechtfertigende Äußerung der ungarischen Regierung bekannt, in der sie versuchte, sich von den Ereignissen zu distanzieren und diese als eine spontane Aktion

VASI SZEMLE | 2022. SONDERHEFT | **BORDER(HI)STORIES**

daként értékelték, hogy Sopron városa a jelzett időpontig, azaz augusztus 29-éig nem került osztrák uralom alá. A rendet továbbra is Ostenburg-Moravek Gyula városparancsnok tartotta fent csendőrzászlóaljával. A lap a pinkafői mellett az ágfalvi csatáról is beszámolt. Előbbivel kapcsolatban megemlítették, hogy a vidék lakossága túlnyomórészt horvát, „*mely a legnagyobb lelkesedéssel vallja hazájának Magyarországot …*" és aki „*fegyverhez nyúlt és nem akarta beengedni a falujába betolakodókat …*" (Uo.) A Sopron vármegyei Ágfalvánál történt összecsapás esetében a „casus belli" is ismert az újság számára: „*Itt úgy kezdődött, hogy az osztrák csendőrök lelőttek egy falusi legényt, mire általános harc kezdődött. Mindkét részen veszteségek voltak …*" (Uo.) A tudósítás szerint „*Királyhidánál* [ma: Bruckneudorf, Ausztria] *is ellenállás volt. A lövöldözés a késő éjszakáig tartott. Tizenöt-húsz helyről is érkezett ellenállás híre…*" (Uo.) A napilap a „Nyugatmagyarországi bonyodalom" című írásában az osztrák sajtó Magyarországgal szembeni „kirohanásainak" is hangot adott. A „Wiener Mittag" egyik cikkének címe jól érzékelteti az osztrák kormány álláspontját: „*A keresztény nemzeti betyár-puccs a magyar kormány bűne*" (Uo. 3. p.) Az írásban fenyegetést intéztek a magyar vezetés felé, amit egyes lapok – többek között – „betyárkormánynak" és „rablóknak" minősítettek: „… az *osztrák kormány a szövetséges hatalmaknál tiltakozni fog amiatt, hogy felfegyverzett magyar bandák és osztagok a s*[ain]*t germaini békeszerződés végrehajtása, főleg pedig e szerződésnek az Ausztria részére átadandó terület kiürítéséről szóló rendelkezései ellen felléptek …*" (Uo.)

A szociáldemokrata „Népszava" a nyugat-magyarországi kérdés kapcsán tárgyilagos hangnemben szólt a határszéli településeken történt összetűzésekről.

der örtlichen Bevölkerung darzustellen. Es wurde erklärt, dass die Regierung „*den Friedensvertrag von Trianon umsetzt und wegen der Besetzung Westungarns durch Österreich keinen Widerstand leistet …*" (ebendort). Laut des Artikels war der Zusammenstoß in Pinkafeld aber kein Einzelfall: in zahlreichen anderen Ortschaften kam es zu verschiedenen Zwischenfällen undScharmützeln zwischen den Ortseinwohnern und der österreichischen Gendarmerie. Sie musste sich von mehreren Orten zurückziehen. Die Zeitung berichtete über die Schlacht von Agendorf – interessanterweise – nicht.

Die „Pesti Hírlap" stellte bereits in der Schlagzeile des durch Vilmos Simon verfassten Leitartikels (Freudentage für Sopron) ihre Beziehung zu den Ereignissen klar (PH, 1921. aug. 30. 1. p.). Die Zeitung berichtete sehr ausgiebig auf insgesamt vier Seiten, in verschiedenen Artikeln, Berichterstattungen, Beiträgen über die westungarische Lage. In diesen wurde die Schuld für die Krise meistens den Österreichern und der Entente zugewiesen und ein verständnisvoller Ton gegenüber der widerstandleistenden Bevölkerung Westungarns angeschlagen. Es wurde als Wunder bezeichnet, dass die Stadt Sopron bis zum angegebenen Zeitpunkt, bis zum 29. August, nicht unter österreichische Herrschaft geraten war. Die Ordnung wurde weiterhin durch das vom Stadtkommandanten Gyula Ostenburg-Moravek geführte Gendarmerie-Bataillon aufrechterhalten. Die Zeitung berichtete neben der Schlacht von Pinkafeld auch über die von Agendorf. Hinsichtlich der Ersteren wurde erwähnt, dass die Bevölkerung der Region überwiegend kroatisch sei, „*die sich mit Begeisterung zu Ungarn als Heimatland bekennt …*" und „*die Waffen ergriff und die Eindringlinge nicht in ihr*

A legrészletesebb leírást – Grazból érkező tudósítás alapján – a pinkafői ütközetről adták. 120 főnyi magyar osztagról tudtak, akik kézifegyverekkel és acélsisakokkal felfegyverkezve kezdtek tüzelni az osztrák csendőrökre. A magyar csapatok veszteségei kapcsán két halottról és hét sebesültről számoltak be. A „Pesti Hírlaphoz" hasonlóan a „Népszava" is bemutatta a másik fél, az osztrák sajtó álláspontját. A „Sonn- und Montagszeitung" kemény vádakat fogalmazott meg a magyar kormányzat irányába: „*A nyugat-magyarországi eseményekben nem valami véletlen összeütközésről van szó, itt tervszerűen és jól előkészített akciót folytatnak a magyarok és ezt az akciót a magyar kormány is helyesli és pártolja ...*" (Az osztrák kancellár nyilatkozata. = Népszava, 1921. aug. 30. 2. p.) A történésekben a „*trianoni békeszerződés megszegését látják ...*" (Uo.) Megfigyelhető, hogy a különböző fegyveres cselekmények kapcsán a magyar napilapok nem neveztek meg konkrét parancsnokokat, vezetőket, azt inkább az osztrák újságok tették meg, mikor Héjjas Iván és Ostenburg-Moravek Gyula szerepét, tevékenységét firtatták.

A nyugat-magyarországi felkelés katonai eseményei. A második ágfalvi csata

Az augusztus 28-ai ágfalvi összecsapást követően néhány napos nyugalom állt be a „hadszíntéren". Az osztrák és a magyar kormány folyamatosan egymást hibáztatta a kialakult helyzet miatt. A nagyhatalmak, az antant országok külügyi szervei és a Nagykövetek Tanácsa diplomáciai úton keresték a megoldást a konfliktusra. Már a retorikában is megmutatkoztak az eltérő álláspontok, hiszen az osztrákok – ahogy azt a fentiekben *Dorf reinlassen wollte ...*" (ebendort). Und beim Zusammenstoß in Agendorf war für die Zeitung sogar der „Casus Belli" bekannt. „*Es begann hier damit, dass die österreichischen Gendarmen einen Burschen aus dem Dorf erschossen haben, worauf ein allgemeiner Kampf ausbrach. Verluste gab es auf beiden Seiten ...*" (ebendort). Der Berichterstattung zufolge wurde auch „*bei Királyhida* [heute: Bruckneudorf, Österreich] *Widerstand geleistet. Die Schießerei dauerte bis spät in die Nacht. Aus 15-20 Orten traf die Nachricht von Widerstand ein...*" (ebendort). In ihrem Artikel „Komplikationen in Westungarn" berichtete die Tageszeitung über die „Ausbrüche" der österreichischen Presse gegen Ungarn. Der Titel eines Beitrags in der „Wiener Mittag" fasst den Standpunkt der österreichischen Regierung sehr gut zusammen: „*Der christlich nationale Strauchdieb-Putsch ist die Sünde der ungarischen Regierung*" (ebendort, 3. p.). Der Beitrag richtete eine Bedrohung an die ungarische Regierung, die in einigen Blättern – unter anderem – „als Strauchdieb-Regierung" und „Räuber" bezeichnet wurde: „*... die österreichische Regierung wird bei den Alliierten dagegen protestieren, dass bewaffnete ungarische Banden und Abteilungen gegen die Umsetzung des Vertrags von Saint-Germain sowie gegen die Bestimmungen dieses Vertrags über die Räumung der an Österreich zu übergebenden Gebiete auftraten ...*" (ebendort).

Die sozialdemokratische „Népszava" schrieb über die Zusammenstöße in den Gemeinden an der Grenze in sachlichem Tonfall. Am ausführlichsten wurde – aufgrund einer Berichterstattung aus Graz – die Schlacht von Pinkafeld beschrieben. Man wusste über eine 120 Mann starke ungarische Abteilung Bescheid, die – ausgerüstet mit Handgewähren und Stahlhel-

VASI SZEMLE | 2022. SONDERHEFT | **BORDER(HI)STORIES**

láthattuk – banditáknak, míg az antant magyar inszurgenseknek (felkelőknek) nevezte a fegyveres összecsapások résztvevőit. Szeptember első hetében aztán újra több kisebb–nagyobb incidensre került sor. A szeptember 4-én Pörgölény (ma: Pilgersdorf, Ausztria) és szeptember 5-én Kirchschlag környékén vívott ütközetek következtében az osztrák csendőrség kénytelen volt feladni az addig megszerzett területeket és visszavonult az 1000 éves határokon túlra. Ausztria kormánya szeptember 7-én újra kiadta az utasítást Sopron elfoglalására. Az 500 főből álló osztrák csendőralakulat ezúttal is „csak" Ágfalváig jutott el, ahol magyar felkelőkbe ütközött. A soproni főiskolásokból, szombathelyi vasutasokból és bosnyák világháborús veteránokból álló, civil ruhás csapat 110 főt tett ki. A fegyvereket és lőszereket Ostenburg-Moravek Gyula csendőrzászlóaljától kapták. Az irreguláris alakulatot Maderspach Viktor tartalékos huszárszázados, Gebhardt Pál százados és Székely Elemér tartalékos tüzér főhadnagy irányították. A felkelők – a sokszoros túlerő ellenére – sikerrel vívták meg az összecsapást, amelynek köszönhetően megvédték Sopront az osztrák megszállástól. A nyugati szomszéd pedig újfent a történelmi határra vonta vissza csapatait. A felkelők közül hárman estek el, míg heten súlyosan megsebesültek. Az osztrák oldal elesettjeinek a száma ellentmondásos, azt a magyar források 15 és 30 fő közöttire tették.

A szeptember 8-ai eseményekről a sajtó – mivel 9-én nem jelentek meg lapok – 10-én számolt be. A konzervatív irányultságú „Budapesti Hírlap" az első oldalán „Az ágfalvai összeütközés" címmel publicisztikáját, míg „Az osztrák kimennek Nyugatmagyarországról" címmel vezércikkét is a témának szentelte. (Budapesti Hírlap, 1921. szept. 10. 1. p.) A műfaji sajátosságokból fakadóan

men – das Feuer auf die österreichischen Gendarmen eröffneten. Hinsichtlich der Verluste der ungarischen Truppen berichtete man über zwei Tote und sieben Verletzte. Ähnlich zur „Pesti Hírlap" stellte auch die „Népszava" den Standpunkt der anderen Seite, der österreichischen Presse, dar. Die „Sonn- und Montagszeitung" erhob harte Vorwürfe gegen die ungarische Regierung: *„Bei den westungarischen Ereignissen handelt es sich nicht um einen zufälligen Zusammenstoß, sondern um eine planmäßig und gut vorbereitete Aktion der Ungarn und diese Aktion wird auch von der ungarischen Regierung gutgeheißen und befürwortet …"* (Az osztrák kancellár nyilatkozata. [Die Mitteilung des österreichischen Bundeskanzlers.] = Népszava, 1921. aug. 30. 2. p.). Sie betrachten die Ereignisse als *„Bruch des Friedensvertrages von Trianon …"* (ebendort). Es kann beobachtet werden, dass in den ungarischen Tageszeitungen keine konkreten Kommandanten bzw. Anführer hinsichtlich der verschiedenen bewaffneten Aktionen genannt wurden, ihren Namen kann man viel mehr aus den Berichterstattungen österreichischer Zeitungen erfahren, als sie über die Rolle bzw. die Tätigkeit von Iván Héjjas und Gyula Ostenburg-Moravek berichteten.

Die militärischen Ereignisse im westungarischen Aufstand. Die zweite Schlacht von Agendorf

Nach dem Zusammenstoß vom 28. August 1921 kehrte auf dem Kriegsschauplatz für mehrere Tage Ruhe ein. Für die Lage gaben sich die österreichische und ungarische Regierung gegenseitig die Schuld. Die Außenministerien der Großmächte und der Entente-Staaten sowie die Botschafterkonferenz

A „Rongyos Gárda" harcosai (BLA)
Die Kämpfer der „Lumpengarde" [„Rongyos Gárda"] (BLA)

Az osztrák hadsereg állása Kirchschlag előtt. Az 5. század őrsége, 1921. augusztus
Készítette: Herbert Haschek (BLA)
Die Stellung der österreichischen Armee vor Kirchschlag. Wachdienst der 5. Kompanie, August 1921
Erstellt von: Herbert Haschek (BLA)

VASI SZEMLE | 2022. SONDERHEFT | **BORDER(HI)STORIES**

előbbiben az ütközet értékelését, analízisét tágabb kontextusba helyezték, és Ausztria, valamint az antant felé intéztek kritikát, mikor úgy fogalmaztak: „*Bécs idegsokkot kapott az ágfalvi összeütközés hírére … az osztrákok nem képesek megérteni nyugatmagyarországi népeink hazaszeretetét, ők egyszerűen egy üzlet sima lebonyolítására számítottak a nagy- és kisantant oltalma alatt …*" (Uo.) A záró sorokban kemény hangon támadták az antant világháborút lezáró békéit, annak következményeit: „*… Nézzék meg az általuk teremtett új országokat. A jogtalanságnak, az igazságtalanságnak, a brutalitásnak milyen tombolásai. A világrendező urakhoz sokkal méltóbb feladat volna a gyötrelmek e bozótját kiirtani, mint az ágfalvi ütközetet kihasználni Magyarország megalázására*" (Uo.) A vezércikkben részletesen szóltak a csata alakulásáról. Rögtön az első sorokban a történések konklúzióját adták: „*… Soprontól alig három kilométerre fekvő Ágfalvánál történt újabb összeütközés, melyben száz felkelő ötször akkora osztrák csendőrséget futamított meg …*", akik „*teljesen elhagyták a magyar földet …*" (Uo.) Az osztrák részről egy halottról és két súlyos sebesültről, míg magyar oldalon két halottról és két könnyebb sérültről tudtak. A helyzet zavaros voltát, és magyar kormány történtektől való távolmaradási szándékát jelezték a beszámoló további sorai, amely szerint „*Ostenburg őrnagy a községbe érve, a felkelőket azonnal lefegyverezte és fegyveres őrizet alatt Sopronba kísértette. A felkelők fogságába esett osztrák csendőröket azonnal szabadon bocsátotta és szabad utat biztosított nekik …*" (Uo.) A cikk szerint „*a magyar lakosság kitörő örömmel fogadta Ostenburg csendőreit …*" (Uo.) Az antant bizottság pedig jóváhagyta Ágfalva megszállását.

A „Pesti Hírlap" és „Az Ujság" szeptember 10-ei száma az osztrák sajtó cikkei-

suchten eine Lösung für den Konflikt auf diplomatischem Wege. Die Unterschiedlichkeit der Standpunkte zeigte sich bereits in der Wortwahl, denn die Teilnehmer der bewaffneten Zusammenstöße wurden von den Österreichern – wie bereits vorstehend erwähnt – als Banditen, während von der Entente als ungarische Insurgenten (Aufständischen) bezeichnet. In der ersten Septemberwoche kam es wieder zu kleineren oder größeren Zwischenfällen. Infolge der Kämpfe am 4. September in der Nähe von Pörgölény (heute: Pilgersdorf, Österreich) und am 5. September in der Nähe von Kirchschlag war die österreichische Gendarmerie gezwungen, ihre bis dahin erworbenen Gebiete aufzugeben und hinter die tausendjährige Grenze zurückzukehren. Die Regierung Österreichs erteilte am 7. September erneut die Anweisung, Sopron zu besetzen. Die 500 Mann starke österreichische Gendarmerie-Einheit kam auch diesmal nur bis Agendorf, wo sie auf Aufständische stieß. Die Stärke der aus Soproner Hochschulstudenten, Szombathelyer Eisenbahnern und bosnischen Weltkriegsveteranen bestehende zivilgekleidete Truppe betrug 110 Personen. Gewehre und Munition erhielten sie von der durch Gyula Ostenburg-Moravek geführten Gendarmarie-Bataillon. Die irreguläre Einheit wurde von Reserve-Husarenhauptmann Viktor Maderspach, Hauptmann Pál Gebhardt und Artillerie-Reserveoberleutnant Elemér Székely angeführt. Trotz mehrfacher Überzahl gelang es den Aufständischen, den Zusammenstoß für sich zu entscheiden und damit Sopron von einer österreichischen Besetzung zu bewahren. Und der westliche Nachbar zog seine Truppen wiederum hinter die historische Grenze zurück. Von den Aufständischen sind drei ums Leben gekommen und sieben wurden schwer verletzt. Die

nek, ez által kormányuk álláspontjának is teret biztosított. Nem meglepő módon az öszszecsapás értékelése gyökeresen eltért a korábban látottaktól. Előbbi orgánum a „Wiener Telegraphen Korrespondenzbureau"-t szemlézte, amely szerint *„az ágfalvai csendőrőrsöt túlerős bandák, amelyeknek lovasságuk is volt, megtámadták és az őrsnek Nagymarton* [ma: Mattersburg, Ausztria] *felé kellett visszavonulnia ...*" (Új, élesebb jegyzékkel fenyegetik meg Magyarországot. = PH, 1921. szept. 10. 2. p.). A fentieken túl a lap az ágfalvi ütközet áldozatainak – három magyar felkelő és egy osztrák csendőr – temetéséről is hírt adott, amelyet szeptember 10-én, Sopronban, a 48-as laktanyában kívántak tartani. Hangsúlyozták, hogy *„mind a négy áldozat temetése katonai pompával fog végbemenni ...*" (Uo.)

„Az Ujság" a második oldalán a „Neue Freie Presse" beszámolójából idézett: *„reggel 5 órakor heves gyalogsági és gépfegyver tüzelés közepette erős bandák, széles körben koncentrált támadást intéztek Ágfalva ellen ...*" (Ausztria negyvennyolc óra alatt döntést akar. = Az Ujság, 1921. szept. 10. 2. p.) Az osztrák lap még tovább ment, és – félreérthető módon fogalmazva – a magyar kormányt sejtette a történések mögött. Ahogy írták: *„... Reggel 5 órakor magyar részről egyenruhás katonaság nyomult előre Ágfalva ellen. A beérkezett jelentések szerint ez a csapat az Ostenburg-osztag volt, amely hangos zeneszóval s élén lovassággal vonult be ...*" (Uo.) „Az Ujság" tisztázta a kétértelmű megfogalmazást, és rögzítette, hogy Ostenburg nem az osztrák csendőrség ellen intézett támadást, hanem *„a rend helyreállítására vonult ki, a felkelőket lefegyverezte és az elfogott csendőröket szabadlábra helyezte ...*" (Uo.)

Angaben zur Zahl der Gefallenen sind widersprüchlich, nach ungarischen Quellen soll sie zwischen 15 und 30 liegen.

Da die Blätter am 9. September nicht erschienen waren, berichtete die Presse über die Ereignisse am 10. September. Die konservativ gerichtete „Budapesti Hírlap" widmete sowohl ihren Beitrag „Der Zusammenstoß in Agendorf" auf der Titelseite als auch ihren Leitartikel „Die Österreicher ziehen aus Westungarn ab" diesem Thema (Budapesti Hírlap, 1921. szept. 10. 1. p.). Gemäß den Gattungsmerkmalen wurde im Ersteren die Bewertung und die Analyse der Schlacht in einen breiteren Kontext gestellt und dabei eine Kritik an Österreich und der Entente geübt: *„Bei der Nachricht des Zusammenstoßes von Agendorf erlitt Wien einen Nervenschock ... die Österreicher können die Vaterlandsliebe unserer westungarischen Völker nicht verstehen, sie haben einfach damit gerechnet, ein Geschäft unter der Obhut der Kleinen und der Großen Entente reibungslos abwickeln zu können ...*" (ebendort). In den Schlusszeilen wurde wegen der den Weltkrieg abschließenden Friedensverträge sowie deren Folgen ein harter Ton gegenüber der Entente angeschlagen: *„... Sie sollen sich die neuen Staaten, die sie geschaffen haben, anschauen. Was für ein Toben von Rechtswidrigkeit, Ungerechtigkeit und Brutalität. Den weltordnungschaffenden Herrschaften wäre viel mehr die Aufgabe würdig, das Unkraut dieser Qualen zu jäten, als die Schlacht von Agendorf als Vorwand zur Demütigung Ungarns zu verwenden."* (ebendort). Im Leitartikel wurde über die Entwicklung der Schlacht ausführlich berichtet. Gleich in den ersten Zeilen wurde eine Schlussfolgerung bezüglich der Ereignisse gezogen: *„... Bei Agendorf, das kaum drei Kilometer von Sopron entfernt liegt, kam es zu einem erneuten Zusammenstoß, bei dem hundert*

VASI SZEMLE | 2022. SONDERHEFT | **BORDER(HI)STORIES**

Lajtabánság kikiáltása

A magyar kormány – élén Bethlen István (1874–1946) miniszterelnökkel – igyekezett meglovagolni a felkelők sikereit. Úgy vélte, hogy a korábbiakhoz képest jóval kedvezőbb helyzetből kezdhet bele a diplomáciai rendezésbe az osztrák féllel. A két állam végül megállapodott abban, hogy Nyugat-Magyarország – a kérdés jövőbeni megoldásáig – 1921. október 3-án az antant felügyelete alá kerül. Időközben Olaszország vállalta, hogy közvetít az osztrák és a magyar állam között, hogy mindenki számára akceptálható döntés szülessen az ügyben. A nyugat-magyarországi felkelés legfőbb irányítójának, Prónay Pálnak nem tetszett ez a fajta rendezési kísérlet – amely nagy valószínűséggel Nyugat-Magyarország jelentős részének elveszítését jelentette (volna) – ezért október 4-én Felsőőrön (ma: Oberwart, Ausztria) kinyilatkoztatta, hogy nem hajlandó elfogadni a trianoni békeszerződést és kikiáltotta a Lajtabánságot. Az új állam – amelynek fővezére maga Prónay Pál lett – mindösszesen 1 hónapig (november 5-éig) létezett, és egyetlen ország sem ismerte el. Ezen időszak alatt héttagú ideiglenes kormányt állítottak fel, címert alkottak, bélyeget nyomtattak és két lapot – „Lajtabánság" és „Lajtabánság Hivatalos Lapja" – is megjelentettek. A magyar kormány már szeptember közepén felszólította Prónay Pált és a felkelők más vezetőit, hogy hagyják el Nyugat-Magyarországot, akik ekkor ennek még nem tettek eleget. Október 4-e, a Lajtabánság kikiáltása után azonban még inkább konfliktussal terheltté vált a kormányzat és a felkelők viszonya. Egyrészt sértette az ország területi integritását, másrészt félő volt, hogy kihatással lesz a velencei konferenciára, rontja vagy ellehetetleníti a magyar delegáció tárgyalási pozícióit.

Aufständische die fünfmal so große österreichische Gendarmerie in die Flucht schlugen …", die dann „*das ungarische Land vollkommen verließen …*" (ebendort). Auf der österreichischen Seite wusste man von einem Toten und zwei Schwerverletzten, während auf der ungarischen Seite über zwei Tote und zwei Leichtverletzte berichtet wurde. Einen Beweis für die unklare Lage und die Absicht der ungarischen Regierung, sich von den Ereignissen fernzuhalten, liefern die weiteren Zeilen der Berichterstattung, wonach „*Major Ostenburg, nachdem er in der Ortschaft angekommen war, […] die Aufständischen umgehend [entwaffnete]und […] sie unter bewaffneter Bewachung nach Sopron begleiten [ließ]. Er ließ die österreichischen Gendarmen, die in die Gefangenschaft der Aufständischen gefallen waren, sofort frei und gab ihnen freien Weg …*" (ebendort). Laut dem Artikel „*hat die ungarische Bevölkerung die Gendarmen Ostenburgs mit heller Freude empfangen …*" (ebendort). Und die Entente-Kommission genehmigte die Besetzung von Agendorf.

Die Zeitungen „Pesti Hírlap" und „Az Ujság" boten in ihren Nummern vom 10. September Platz für die Artikel der österreichischen Presse und damit auch für den Standpunkt ihrer Regierung. Daher überrascht es kaum, dass die Beurteilung des Zusammenstoßes vom Vorstehenden grundlegend abwich. Die erstere Zeitung zitierte das „Wiener Telegraphen Korrespondenzbureau", wonach „*der Agendorfer Gendarmerieposten von übermächtigen Banden, die auch Kavallerie besaßen, angegriffen wurde und der Posten musste sich Richtung Nagymarton* (heute: Mattersburg, Österreich) *zurückziehen …*" (Új, élesebb jegyzékkel fenyegetik meg Magyarországot. [Ungarn wird mit einer neuen, schärferen Note bedroht.] = PH, 1921. szept. 10. 2. p.). Darüber hinaus

Az új állam megszületése a tájékoztatásban is érdekes helyzetet generált. Bethlen István a miniszterelnökség sajtóosztályán keresztül felszólította a lapokat, hogy Lajtabánság kikiáltásáról ne közöljenek híreket. A korabeli országos sajtóorgánumok a „kérésnek" eleget is tettek, teljes hallgatásba burkolóztak, és semmit sem írtak a történtekről. Azonban a vidéki, legitimista „Vasvármegye" című lap rendkívüli kiadásban kürtölte világgá, hogy kikiáltották Nyugat-Magyarország önállóságát, így a közvélemény is gyorsan értesült róla.

A korábban említett „Lajtabánság Hivatalos Lapja" – amely 1921. október 30-án jelent meg, Felsőőrött – mindössze egyetlen kiadást élt meg. A lap tartalmazta a proklamációt, az új állam alkotmányát, meghatározta a bán és a kormányzótanács jogkörét és feladatait, továbbá felsorolta a főbb állami szerveket, azok vezetőit és feladatkörét. A fentieken túl kijelölte az állam határait, meghatározta címerét, nemzeti színeit és rögzítette az állam nyelvét, valamint az állampolgárság feltételeit.

A velencei konferencia

Az olasz külügyminiszter közvetítésével az osztrák és a magyar fél – Johannes Schober (1874–1946) kancellár és Bethlen István miniszterelnök vezetésével – 1921. október 11. és 13. között tárgyalóasztalhoz ült Velencében. 2 napos maratoni és viharos tanácskozást követően október 13-án írták alá a jegyzőkönyvet, amelyben a magyar kormány garantálta, hogy az önállósodott irreguláris fegyveres alakulatait haladéktalanul visszahívja Nyugat-Magyarország területéről, amit Sopron és környéke kivételével átad Ausztriának. Cserébe az osztrák állam beleegyezett, hogy Sopron és a körberichtete sie auch über die Beerdigung der Opfer der Schlacht von Agendorf, drei ungarischen Aufständischen und eines österreichischen Gendarmen, die für den 10. September in Sopron, in der 48er-Kaserne geplant war. Es wurde betont, dass „*die Beerdigung aller vier Opfer mit militärischen Ehren stattfinden wird* ..." (ebendort).

Auf Seite 2 zitierte die „Az Ujság" die Berichterstattung der „Neuen Freien Presse": „*Unter heftigem Infanterie- und Maschinengewehrfeuer eröffneten starke Banden um fünf Uhr am Morgen einen umfassenden und konzentrierten Angriff gegen Agendorf* ..." (Ausztria negyvennyolc óra alatt döntést akar. [Österreich will eine Entscheidung innerhalb von 48 Stunden.] = Az Ujság, 1921. szept. 10. 2. p.). Das österreichische Blatt ist sogar noch weitergegangen und vermutete – missverständlich ausgedrückt – die ungarische Regierung hinter den Ereignissen. Es lautete wie folgt: „... *Um 5 Uhr am Morgen ist von ungarischer Seite ein Militär in Uniform gegen Agendorf vorgestoßen. Den eingegangenen Berichten zufolge war diese Truppe die Ostenburg-Abteilung, die bei lauter Musik und mit der Kavallerie an der Spitze einmarschierte* ..." (ebendort). Die „Az Ujság" konnte die zweideutige Formulierung klären und hielt fest, dass Ostenburg keinen Angriff gegen die österreichische Gendarmerie eröffnete, sondern „*zur Wiederherstellung der Ordnung ausrückte, die Aufständischen entwaffnete und die gefangen genommenen Gendarmen auf freien Fuß setzte* ..." (ebendort).

Die Ausrufung der Lajtabánság [Leitha-Banat]

Unter der Leitung von Premierminister István Bethlen (1874–1946) versuchte die un-

VASI SZEMLE | 2022. SONDERHEFT | **BORDER(HI)STORIES**

A „Rongyos Gárda" harcosa (BLA)
Ein Kämpfer der „Lumpengarde" [„Rongyos Gárda"] (BLA)

nyékén fekvő nyolc község hovatartozásáról népszavazás döntsön.

A lakosság izgatottan várta a tárgyalások eredményét, bízott benne, hogy a magyar delegációnak sikerül az ország számára kedvező megállapodást tető alá hozni. A korabeli lapok igyekeztek folyamatosan tudósítani a tanácskozás alakulásáról, és már a hivatalos jegyzőkönyv aláírása előtt megszellőztették a legfontosabb információkat.

A „Pesti Hírlap" október 13-ai kapcsolódó cikkénél a cím végére kérdőjelet tett: „Népszavazás Sopronra és vidékére (?)", amit majd csak 14-én egyenesített ki. (PH, 1921. okt. 13. 2. p.)

garische Regierung die Erfolge der ungarischen Aufständischen auszunutzen. Sie war der Meinung, dass sie sich in einer viel günstigeren Lage als zuvor befinde, um eine Lösung zusammen mit der österreichischen Partei auf diplomatischem Weg zu erzielen. Die zwei Staaten vereinbarten schließlich, dass Westungarn – bis zur künftigen Lösung der Frage – ab dem 3. Oktober 1921 unter die Aufsicht der Entente gestellt wird. Inzwischen verpflichtete sich Italien, zwischen dem österreichischen und dem ungarischen Staat zu vermitteln, damit in dem Fall eine für alle annehmbare Entscheidung getroffen werden kann. Diese Art von Streitbeilegungsversuch, der höchst-

Ellenben a szélsőjobboldali „Magyarság" és a polgári liberális „Pesti Napló" írásaik címében már magabiztosan fogalmazott, és kész tényként kezelte a megállapodást. Előbbi orgánum vezércikkében másfél oldalon keresztül ecsetelte a konferencia menetét, az osztrák és a nemzetközi visszhangokat, a különböző érdekeket. A lap kiemelte, hogy az osztrák kancellár nem igazán enged a merev álláspontjából, hiszen kijelentette, hogy „*Magyarországgal csak Burgenlandnak átadása után hajlandó tárgyalni* ..." (Magyarország és Ausztria megegyezett a nyugatmagyarországi kérdésben. = Magyarság, 1921. okt. 13. 1. p.) Az olasz mediáció motivációjára is fény derült: „*az olaszok azt szeretnék, ha Ausztria kiegyeznék Magyarországgal és egyik pilléréve válnék annak a bástyának, mely Olaszországot a rettegett szláv veszedelemtől megvédelmezi*", azaz „*megakadályozza Csehország és Jugoszlávia közvetlen összeköttetését* ..." (Uo.) Az írás szerint az egész tanácskozás eredményességét megkérdőjelezte, hogy „*Anglia fenntartja magának a jogot a velencei konferencia döntéseinek felülvizsgálatára* ..." (Uo. 2. p.) Sőt, a prágai kormány is „belekontárkodik" a megegyezés okozta örömbe, mikor kinyilvánította, hogy „*akár eredménnyel végződik a konferencia, akár nem, bizonyos az, hogy a kisantant nélkül nem lehet a középeurópai kérdéseket szabályozni* ..." (Uo.)

A „Pesti Napló" pozitív kicsengésű, rövid beszámolójában lényegre törően fogalmazott. Hangsúlyozták, hogy „*Magyarország és Ausztria között fennforgó vitás kérdések kedvezően oldhatók meg* ..." (Megegyezett Velencében a magyar és osztrák delegáció. = Pesti Napló, 1921. okt. 13. 1. p.) Ezen felül rögzítették, hogy „*a két delegáció szerencsésen megegyezésre jutott ... So-*

wahrscheinlich den Verlust eines bedeutenden Teils Westungarns bedeutet hätte, gefiel Pál Prónay, dem höchsten Anführer des westungarischen Aufstandes, jedoch nicht, darum erklärte er am 4. Oktober in Felsőőr (heute: Oberwart, Österreich), dass er nicht gewillt sei, den Friedensvertrag von Trianon zu akzeptieren und rief das Lajtabánság aus. Der neue Staat, dessen Anführer selbst Pál Prónay wurde, existierte insgesamt einen Monat lang (bis zum 5. November) und wurde von keinem anderen Land anerkannt. Während dieses Zeitraums wurde eine Regierung gegründet, ein Wappen entworfen, es wurden Briefmarken gedruckt und zwei Blätter, das „Lajtabánság" und das „Lajtabánság Hivatalos Lapja" [Amtsblatt der Lajtabánság] herausgegeben. Die ungarische Regierung forderte Pál Prónay und andere Anführer der Aufständischen bereits Mitte September auf, Westungarn zu verlassen, die aber dieser Aufforderung damals noch nicht genüge taten. Die Beziehung zwischen der Regierung und den Aufständischen wurde nach dem 4. Oktober, der Ausrufung der Lajtabánság, aber noch konfliktreicher. Einerseits war dadurch die territoriale Integrität des Landes verletzt und andererseits war es zu befürchten, dass es eine Auswirkung auf die Konferenz von Venedig haben könnte und damit die Verhandlungspositionen der ungarischen Delegation geschwächt oder zerstört werden könnten.

Durch die Geburt des neuen Staates entstand auch im Bereich „Information" eine interessante Situation. Premierminister István Bethlen rief über die Medienabteilung des Amtes des Ministerpräsidenten die Blätter auf, keine Berichterstattung über die Ausrufung der Lajtabánság zu veröffentlichen. Die damaligen nationalen Presseorgane leisteten dieser Aufforderung Genüge,

VASI SZEMLE | 2022. SONDERHEFT | **BORDER(HI)STORIES**

pronra és környékére népszavazást rendelnek el …" (Uo.)

Az október 14-én megjelenő lapok többsége már csak megerősítette a korábban ismertté vált eredményeket, kicsit részletesebben elemezve azok megszületését. A katolikus egyház szócsöveként működő „Uj Nemzedék" viszont ezen a napon foglalkozott először a témával. „A velencei konferencia ma formális üléssel véget ér" című írásában – némileg elfogultan – utalt a tárgyalások nehézségeire, hiszen a tudósítás szerint *„az osztrák kiküldöttek kezdetben hajthatatlanok voltak, de a magyar delegáció mindent megtett a megegyezés érdekében …*" (Uj Nemzedék, 1921. okt. 14. 1. p.). A megállapodás részleteiből alcímként a következőket emelték ki: *„A felkelők lefegyverzése*

hüllten sich in tiefes Schweigen und schrieben nichts über die Ereignisse. Die legitimistische Zeitung vom Lande, die „Vasvármegye" posaunte jedoch in ihrer Sonderausgabe aus, dass die Unabhängigkeit Westungarns proklamiert wurde, und damit war auch die Öffentlichkeit schnellstens darüber informiert.

Das vormals erwähnte und am 30. Oktober 1921 in Felsőőr [Oberwart] erschienene „Lajtabánság Hivatalos Lapja " erlebte nicht mehr als nur eine einzige Ausgabe. Es enthielt die Proklamation, die Verfassung des neuen Staates und legte die Befugnisse und die Aufgaben des Báns und des Regierungsrates fest, und listete die wichtigsten Staatsorgane, deren Leiter und Aufgabengebiete auf. Darüber hinaus bestimmte es die Staats-

A Lajtabánság kikiáltása a felsőőri Fő téren (BLA)
Die Ausrufung der Lajtabánság auf dem Fő tér von Felsőőr (Oberwarter Hauptplatz) (BLA)

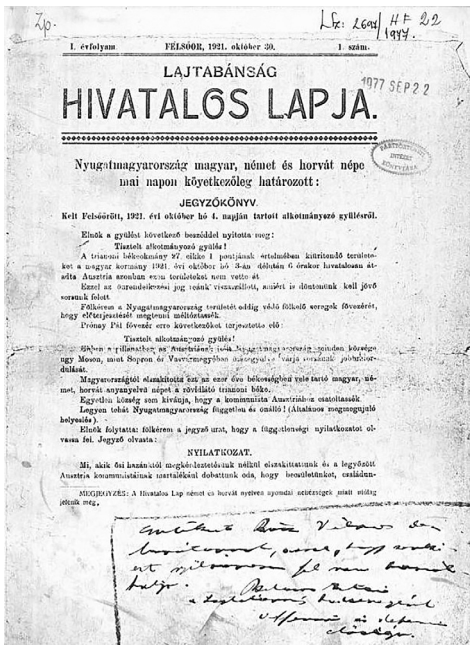

1. évfolyam. FELSŐR, 1921. október 30. 1. szám.

LAJTABÁNSÁG

HIVATALOS LAPJA.

Nyugatmagyarország magyar, német és horvát népe mai napon következőleg határozott:

JEGYZŐKÖNYV.

Kelt Felsőőrött, 1921. évi október hó 4. napján tartott alkotmányozó gyűlésről.

Elnök a gyűlést következő beszéddel nyitotta meg:

Tisztelt alkotmányozó gyűlés!

A trianoni békeokmány 27. cikke I. pontjának értelmében kiürítendő területeket a magyar kormány 1921. évi október hó 3-án délután 6 órakor hivatalosan átadta Ausztria szomszédos szomszédos területének szemben vette át.

Ezzel az önrendelkezési jog teljes visszaállott, amiért is döntenünk kell jövő sorsunk felett.

Felkérem a Nyugatmagyarország területét addig vezető felkelő vezérek fővezérét, hogy előterjesztését megtenni méltóztassék.

Prónay Pál fővezér erre következőket terjesztette elő:

Tisztelt alkotmányozó gyűlés!

Ebben a pillanatban az Ausztriával szomszédos Nyugatmagyarország minden körülménye mint Moson, mint Sopron és Vasvármegyében [illegible] szavazatunk jóhatásodulását.

Magyarországtól elszakítottak azt az ezer éves békességben volt tartó magyar, német, horvát anyanyelvű népet a szövetséges trianoni béke.

Egyetlen kösség sem kívánja, hogy a kommunista Ausztriához csatoltassék.

Legyen tehát Nyugatmagyarország független és önálló! (Általános megnyugvójelek helyeslés).

Elnök folytatta: felkérem a jegyző urat, hogy a függetlenségi nyilatkozatot olvassa fel. Jegyző olvasta:

NYILATKOZAT.

Mi, akik ősi hazánktól megkötözettetnünk nélkül elszakíttatunk és a legyőzött Ausztria kommunistáinak martalékul dobattunk oda, hogy beszolgáltatnókot, csalódunk.

MEGJEGYZÉS: A Hivatalos Lap német és horvát nyelven szándéki szétszórtsége miatt utólag jelenik meg.

A „Lajtabánság Hivatalos Lapja" első és egyetlen számának címoldala, 1921. október 30. (https://adt.arcanum.com/hu/collection/LajtabansagLapja/ (Megtekintve: 2022. március 13.)
Die Titelseite der ersten und einzigen Nummer des „Lajtabánság Hivatalos Lapja", 30. Oktober 1921 (https://adt.arcanum.com/hu/collection/LajtabansagLapja/ (letzter Zugriff: 13. März 2022)

után nyolc nappal lesz a népszavazás. Ágfalván és Brennbergben is szavaznak. Tizenöt nap múlva tárgyalunk Ausztriával a pénzügyi követeléseinkről …" (Uo.)

Horthy Miklós (1868–1957) október 31-én Budapestre rendelte Prónay Pált, valamint a felkelők más vezetőit, és a tudtukra adta, hogy nincs más választásuk, mint Nyugat-Magyarország kiürítése. Az irreguláris alakulatok november 4-én elhagyták a területet, november 5-ével a Lajtabánság grenzen, das Staatswappen und die Staatsfarben und legte die amtliche Landessprache sowie die Voraussetzungen für eine Staatsbürgerschaft fest.

Die Konferenz von Venedig

Dank der Vermittlung durch den italienischen Außenminister sind die österreichische und die ungarische Partei, unter der Leitung von Bundeskanzler Johannes Schober (1874–1932) bzw. Premierminister István Bethlen, zwischen dem 11. und 13. Oktober 1921 zum Verhandlungstisch in Venedig gekommen. Am Ende eines turbulenten Verhandlungsmarathons konnte am 13. Oktober das Protokoll unterzeichnet werden, in dem durch die ungarische Regierung garantiert wurde, dass ihre sich verselbstständigten irregulären bewaffneten Einheiten von den Gebieten Westungarns, die sie mit Ausnahme von Sopron und Umgebung an Österreich überlässt, unverzüglich zurückbeordert werden. Im Gegenzug hat sich der österreichische Staat einverstanden erklärt, dass über die Zugehörigkeit von Sopron und der umliegenden acht Dörfer eine Volksabstimmung entscheiden soll.

Die Bevölkerung wartete sehnsüchtig auf das Ergebnis der Verhandlungen und hoffte, dass es der ungarischen Delegation gelingen wird, eine für das Land günstige Vereinbarung zu erzielen. Die zeitgenössischen Blätter versuchten regelmäßig über die Entwicklung der Verhandlungen zu berichten und die wichtigsten Informationen sickerten über sie vor der Unterzeichnung des offiziellen Protokolls durch.

Die „Pesti Hírlap" setzte bei seinem Artikel darüber ein Fragezeichen am Ende des Titels: „Volksabstimmung für Sopron und Umgebung (?)", welches Fragezeichen

VASI SZEMLE | 2022. SONDERHEFT | **BORDER(HI)STORIES**

1921. december 4-én az osztrák csapatok végleg bevonultak Felsőőrbe (BLA)
Am 4. Dezember zogen die österreichischen Truppen endgültig in Felsőőr (Oberwart) ein (BLA)

is megszűnt. December 4-én az osztrákok birtokba vették Nyugat-Magyarországot.

A referendumot 1921. december 14. és 16. között rendezték, amelynek során Sopron és a környékén elhelyezkedő nyolc község – összesen 257 km² területtel – a Magyarországhoz való tartozásra szavazott. Az esemény unikalitását jelzi, hogy ez volt a trianoni békeszerződés egyetlen komolyabb területi revíziója, amelyet a győztes hatalmak tartósan elfogadtak.

Konklúzió

Ahogyan azt a fentiekben láthattuk, az 1921. augusztus vége és 1921. október közepe közötti időszakban a vizsgálatba bevont hét

erst am 14. durch ein Ausrufezeichen ersetzt wurde. (PH, 1921. okt. 13. 2. p.).

In ihren Beitragstiteln formulierten die rechtsextremistische Zeitung „Magyarság" und die bürgerlich-liberale „Pesti Napló" bereits selbstbewusst und präsentierten die Vereinbarung als gegebene Tatsache. In seinem Leitartikel schilderte das erstere Presseorgan auf eineinhalb Seiten den Ablauf der Konferenz, die österreichischen und internationalen Reaktionen sowie die verschiedenen Interessen. Das Blatt betonte, dass der österreichische Bundeskanzler nicht von seinem starren Standpunkt abrückt, denn er erklärte, dass *„er mit Ungarn erst nach der Übergabe vom Burgenland bereit sei zu verhandeln …"* (Magyarország

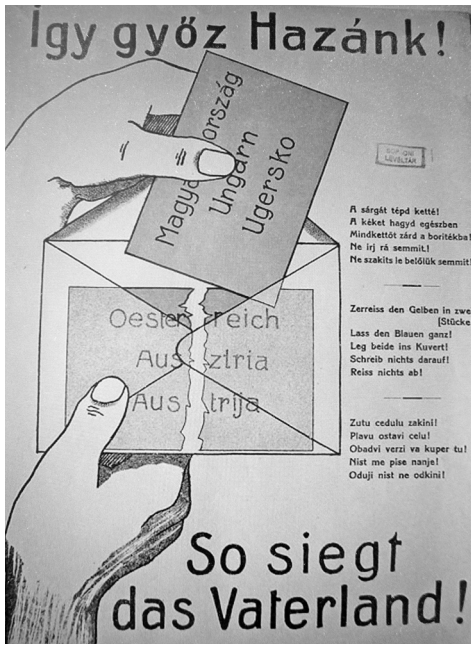

A népszavazásra Magyarország mellett buzdító, a szavazás folyamatát ennek megfelelően három nyelven – magyar, német, horvát – leíró korabeli plakát (Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. Az 1921-es soproni népszavazás iratai)
Zeitgenössisches Plakat mit dem Aufruf zur Teilnahme an der Volksabstimmung für Ungarn, mit der Beschreibung des Wahlverlaufs in drei Sprachen (Ungarisch, Deutsch, Kroatisch) (Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára. Az 1921-es soproni népszavazás iratai)

országos napilap – és általában a korabeli magyar sajtó – folyamatosan napirenden tartotta Magyarország és Ausztria területi vitáját, illetve a nyugat-magyarországi felkelés eseményeinek tárgyalását. Az egyes cikkek, beszámolók hangvétele – sőt, gyak- és Ausztria megegyezett a nyugatmagyarországi kérdésben. [Ungarn und Österreich in der westungarischen Frage geeinigt.] = Magyarság, 1921. okt. 13. 1. p.) Dabei kam auch ans Tageslicht, was die Motivation Italiens für die Vermittlung war: *„Die Italiener wollen, dass sich Österreich mit Ungarn einigt und zu einem Pfeiler des Bollwerks wird, das Italien vor der gefürchteten slawischen Gefahr beschützt ... "* (ebendort). Dem Beitrag zufolge wurde das Ergebnis der gesamten Konferenz dadurch in Frage gestellt, dass *„England sich das Recht vorbehält, die Entscheidungen der Konferenz von Venedig zu überprüfen ..."* (ebendort 2. p.). Und sogar die Prager Regierung „pfuschte" in die Freude über die Vereinbarung hinein, als sie erklärte, dass *„egal mit welchem Ergebnis die Konferenz beendet sein wird, eins ist sicher: ohne die Kleine Entente können die Angelegenheiten von Mitteleuropa nicht geregelt werden..."* (ebendort).

In ihrer kurzen und positiven Berichterstattung formulierte die „Pesti Napló" sachlich. Es wurde betont, dass *„die Streitfragen zwischen Ungarn und Österreich günstig gelöst werden können ..."* (Megegyezett Velencében a magyar és osztrák delegáció. [Einigung zwischen der ungarischen und österreichischen Delegation.] = Pesti Napló, 1921. okt. 13. 1. p.). Außerdem wurde festgehalten, dass *„sich die zwei Delegationen glücklich geeinigt haben ... für Sopron und Umgebung wird eine Volksabstimmung vorgesehen ..."* (ebendort).

Die Blätter vom 14. Oktober konnten die bereits bekannt gewordenen Ereignisse nur noch bestätigen und dazu eine ausführliche Analyse bieten. Die als Sprachrohr der katholischen Kirche geltende „Uj Nemzedék" beschäftigte sich jedoch zum ersten Mal an diesem Tag mit dem Thema. In ihrem Beitrag „A velencei konferencia ma

ran a szövege is – rendszerint nagyon hasonlított egymáshoz. A lapok – a képviselt ideológiától és értékrendtől függetlenül – mindvégig törekedtek arra, hogy a kormány, a rendszer történésekhez fűződő viszonyát, hivatalos álláspontját jelenítsék meg. A tájékoztatási kánont – nagyon halványan – a szociáldemokrata „Népszava" törte meg, amely rendszerint józanabb, tárgyilagosabb stílusban fogalmazott a két állam konfliktusával, és tágabban a trianoni békeszerződéssel, annak következményeivel és feldolgozásával kapcsolatban.

Szakirodalom • Literatur

Botlik József: A nyugat-magyarországi felkelés. 1921. augusztus 28. – október 4. 1–2. rész. = Valóság, 2007. 3. sz. 24–47. p., 4. sz. 39–58. p.

Éger György: A burgenlandi magyarság rövid története. Bp., 1991. 156 p.

Fogarassy László: A nyugat-magyarországi kérdés diplomáciai története. 2. rész. = Soproni Szemle, 1982. 2. sz. 97–115. p.

„Magyarok maradtunk", 1921–1996. Konferencia a soproni népszavazásról, Sopron, 1921. december 12. Szerk. Turbuly Éva Sopron, 1997. 114 p. (A Soproni Szemle kiadványai. Új sorozat; 20.)

Sarkady Sándor, ifj.: Az 1921-es nyugat-magyarországi felkelés. https://tortenelemportal.hu/ 2009/09/az-1921-es-nyugat-magyar orszagi-felkeles/ (Megtekintve: 2022. március 11. • letzter Zugriff: 11. März 2022)

Révész Tamás: Államalapítással Trianon ellen – a Lajtabánság. https://abtk.hu/isme-

formális üléssel véget ér". [Die Konferenz endet heute mit einer formalen Sitzung.] deutete sie – ein wenig voreingenommen – auf die Schwierigkeiten während der Verhandlungen hin, denn der Berichterstattung zufolge *„zeigten sich die österreichischen Delegierten zunächst unnachgiebig, aber die ungarische Delegation hat alles in ihrer Macht Stehende getan, um eine Einigung erzielen zu können …"* (Uj Nemzedék, 1921. okt. 14. 1. p.). Aus den Einzelheiten des Abkommens wurde als Untertitel Folgendes hervorgehoben: *„Die Volksabstimmung findet acht Tage nach der Entwaffnung der Aufständischen statt. Auch in Agendorf und in Brennberg wird abgestimmt. In fünfzehn Tagen verhandeln wir mit Österreich über unsere finanziellen Forderungen …"* (ebendort).

Am 31. Oktober beorderte Miklós Horthy (1868–1957) Pál Prónay und andere Anführer der Aufständischen nach Budapest und brachte ihnen zur Kenntnis, dass sie keine andere Wahl haben, als Westungarn zu räumen. Die irregulären Einheiten verließen das Gebiet am 4. November und am 5. November hörte auch die Lajtabánság auf zu existieren. Am 4. Dezember nahmen die Österreicher Westungarn in Besitz.

Das Referendum fand zwischen dem 14. und 16. Dezember 1921 statt, bei dem Sopron und die umliegenden acht Gemeinden – mit einer Fläche von insgesamt 257 km² – für den Verbleib bei Ungarn gestimmt haben. Die Einmaligkeit dieses Ereignisses wird auch dadurch belegt, dass dies die einzige wesentliche territoriale Revision des Friedensvertrags von Trianon war, die auch von den Siegermächten dauerhaft akzeptiert wurde.

rettar/evfordulok/1489-allamalapitassal-trianon-ellen-a-lajtabansag (Megtekintve: 2022. március 13. • letzter Zugriff: 13. März 2022)

Romsics Ignác: A trianoni békeszerződés. Bp., 2001. 246 p. (Osiris zsebkönyvtár)

Sipos Balázs: Sajtó, sajtópolitika és nyilvánosság a Horthy-korszakban. = Korunk, 2012. 11. sz. 76–81. p.

Tóth Imre: A nyugat-magyarországi kérdés, 1922–1939. Diplomácia és helyi politika a két világháború között. Sopron, 2006. 271 p.

Zsiga Tibor: Burgenland, vagy Nyugat-Magyarország? Burgenland, oder Westungarn? Felsőőr, 1991. 352 p.

Schlussfolgerung

Wie bereits vorstehend erwähnt, hielten die von der Untersuchung betroffenen sieben nationalen Tageszeitungen, und die zeitgenössische ungarische Presse im Allgemeinen, im Zeitraum zwischen Ende August und Mitte Oktober 1921 die territoriale Streitigkeit zwischen Ungarn und Österreich bzw. die Darstellung der Ereignisse des westungarischen Aufstandes ständig auf der Tagesordnung. Der Ton – und oft sogar der Wortlaut – der einzelnen Artikel und Beiträge waren in der Regel sehr ähnlich. Unabhängig von der vertretenen Ideologie und Werteordnung bemühten sich die Blätter ständig, die Beziehung und den offiziellen Standpunkt der Regierung bzw. des Regimes zu den Ereignissen darzustellen. Den gängigen Pressekanon brach die sozialdemokratische „Népszava", die meistens einen sachlicheren und nüchterneren Ton im Zusammenhang mit dem Konflikt zwischen den zwei Staaten und im breiterem Sinne mit dem Friedensvertrag von Trianon, dessen Folgen und Bearbeitung anschlug.